

ОБРАЗОТВОРЧА ФУНКЦІЯ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ В АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається образотворчий потенціал питальних речень в американських поетичних творах ХХ століття й шляхи реконструкції таких текстових категорій, як образ автора, ліричний герой та читач. Одними з розповсюджених засобів морфологічного рівня, котрі слугують сигналами присутності автора в поетичному тексті, є займенники та особові форми дієслова, вивченню яких присвячена дана стаття.

Проблема вивчення та опису вербального втілення образів автора, ліричного героя та читача в художній оповіді, поетичному тексті зокрема, стала центральною в лінгвістиці тексту другої половини ХХ століття з огляду на те, що сама література й поезія все сильніше відбивали особистий, індивідуальний характер творчості. У дослідженнях, присвячених цій проблематиці, з'являються описи різноманітних форм "поведінки" автора в художньому творі [1; 2; 3; 4]. Це пов'язано з розвитком науки, яка намагається розглядати літературний твір і як певний світ, результат творчої діяльності особи, що його створила, і як певне висловлювання, діалог автора із читачем. Певною мірою залежно від того, на чому сконцентровано увагу дослідника, йдеться про образ автора, літературного героя або читача в літературному творі [2], або про засоби втілення зазначених категорій у художній оповіді [4].

Серед усіх попередніх розвідок із теорії образу автора загальноприйнятою була думка про те, що художня проза та поезія розрізняються мовним строем між собою не менше, ніж різні функціональні стилі: вони мають принципово різну інтонаційно-ритмічну структуру, звукову організацію (порівняти хоча б роль звукових повторів у віршах); зовсім інакшого, ніж у прозі, осмислення набувають, наприклад, граматичні форми особи [5]. У традиційній лінгвістиці наголос ставився на формальний та семантичний аспекти "існування" образів автора, ліричного героя та читача у художній оповіді: коли я прозаїчного твору зазвичай пов'язується із оповідачем, який у літературознавстві та лінгвістиці тексту інколи наближається до автора, а інколи протиставлений йому; друга особа ж ототожнюється із читачем. У ліричній поезії *я* і *ти* настільки умовні, що дослідники поетичних текстів інколи трактують різні **Я** як "образ ліричного героя", а **ТИ** (формально: адресат) навіть не піддається будь-якому узагальненню визначенню.

Дослідник проблем поезії Ю. М. Тинянов визначав ліричного героя як образ поета чи легенду, що його огортає, як "життєву роль, особу, наділену визначеністю індивідуальної долі", психологічний портрет, набагато більше завершений та визначений, ніж сам автор, відкритий майбутньому та минулому (безкінечний у потенціалі своїх можливостей) [4: 171]. Усе це можна визначити коротким словом "міф", як правило несвідомий, що не має реального втілення та існування поза текстом, певний міф поета про самого себе (певну частину себе). Цей образ не є "одноразовим", він може бути актуальним упродовж певного корпусу текстів, таким, що охоплює загалом ту чи іншу поетичну систему [4: 121].

Отже, термінологія, пов'язана з усім колом питань, що виникають щодо формулювання понять образів автора, літературного героя та читача, досі не стала упорядкованою та загальноприйнятою.

Звідси випливає **актуальність** даної статті, що полягає в подальшій розробці проблеми вивчення засобів втілення перелічених категорій художнього тексту на матеріалі поетичних творів американських авторів ХХ століття на таких стилістично виділених синтаксичних конструкціях, як питальні речення із вказівкою на особу.

Відтак, **метою** статті є виявлення особливостей реалізації образотворчої функції питальних речень в американських поетичних творах ХХ століття.

Виходячи з обмеженого обсягу статті, ми розглянемо тільки морфологічні засоби втілення образу автора у поетичних творах американських авторів ХХ століття.

Таким чином, матеріалом статті слугуватимуть питальні речення з особовими ознаками (особові займенники, особові форми дієслова тощо) в англійських віршах зазначеного періоду, що містяться у тематично єдиній питально-відповідальній конструкції.

Об'єктом дослідження цієї статті постає питальне речення як оператор створення образу автора в поетичному творі.

Предмет дослідження – морфологічні засоби та прийоми створення образу автора поетичної оповіді, що містяться в питальних реченнях.

Будь-яке мовне спілкування передбачає відправника повідомлення (першу особу), тему та ціль повідомлення й адресата (другу особу). У поетичному мовленні всі ці компоненти постають у різноманітному, ускладненому та зміненому вигляді. На думку Г. В. Степанова, лінгвістичне

моделювання мовленнєвого акту, спираючись на факти, що були здобуті під час розробки теорії значення та теорії референції, дало поштовх до перетворення в рамках літературної комунікації "особи, що промовляє" в "образ автора" із визначеною комунікативною установкою, а "особу, що слухає" в "образ адресата" (термін закріпився в поезії сприйняття) [5: 23]. Можна додати, що сам "образ автора", втілений в інтонаційно-семантичній та композиційній структурі художнього твору, різними шляхами стикається із "образами" оповідача, особи, що розповідає від першої особи, "ліричного героя", а "образ адресата" може проступати через призму будь-якого роду умовних звернень, введення "уявної" другої особи [5].

Лексичне позначення особи в поетичному творі може набувати як конкретного, так і безособово-відстороненого або узагальненого значення.

Прикладом лексичного втілення автора-оповідача в поетичному творі слугує уривок із вірша Трента Буша "Глибокий тил" (Trent Busch, "Heartland"): 1) And **she** saying, **I cannot** hear / What follows his name, and **he**, "*What's it all mean, Lizzie? We've made / A living and no one doubts our name*"; 2) And **she** saying, **I can** hear now, / "if the words are old, let them be. / It's hard enough with a dream; / **Here, what can you see of a plan?**" [6: 53].

Особові займенники *she*, *he* встановлюють особовий центр поетичної оповіді – бесіду подружжя фермерів похилого віку, та периферію поетичного простору – образ відстороненого оповідача-спостерігача, який вибудовується за рахунок уживання особового займенника першої особи однини *I* та модального дієслова теперішнього часу **cannot hear/can hear**. У мовленні оповідача чується авторський голос, авторська оцінка зображуваного: прості люди, що працюють на землі, втілюють у собі "глибокий тил" нації – **heartland**. Оповідач – це дуже важлива, але не єдина форма авторської свідомості. Автор проявляється не тільки в оповіді, але й у багатьох інших категоріях тексту: в сюжеті та композиції (у наведеному уривку такими сюжетно-композиційними деталями виступають повтори "And **she** saying, **I cannot** hear / And **she** saying, **I can** hear now"), в організації часу і простору (дієслова у вірші вжиті в теперішньому та в минулому часі, адвербіальні вказівки на час, на зразок **now**, **here**) та в інших дрібніших, з першого погляду, засобах, аж до обрання певних прийомів та засобів образності.

Але важливо розрізнити суб'єкт мовлення (того, хто оповідає) та суб'єкт свідомості (того, чия свідомість та світосприйняття висловлюється). К. Г. Юнг у своїй праці "Про відношення аналітичної психології до поетико-художньої творчості" визначив колективне позасвідоме як дані при народженні, успадковані від прашурів форми образів, свого роду апріорні ідеї, що спрямовують людську фантазію у певному напрямі, але такі, що відтворюються тільки постфактум, у дії: у снах та художніх творах. Ці уявлення, праобрази, архетипи "проявляються тільки у творчо оформленому матеріалі в якості керуючих принципів його формування" [7: 170-171].

У поезії в концентрованому вигляді здійснюється втілення образів, які провокують ускладнення та перерозподіл "мовленнєвих ролей": автор – оповідач – адресат мовлення.

Наведемо приклад умовного співвідношення "осіб" із вірша "2085" американської поетеси Сандри М. Жилбер (Sandra M. Gilbert, "2085"): 1) It's 2085, **you're walking** on a dirt road / in Sicily, **you're my** blood- / kin, a seventeen-year-old girl; 2) **Have you / come from New York to find lost ancestors, / or have you always been here?** [8].

Перш за все, маркером нереальності всього поетичного світу є назва вірша, що позначає певний рік у майбутньому. Особовий присвійний займенник *my* встановлює автора-оповідача: вірш написаний від першої особи однини як звернення до своєї майбутньої родички (можливо, праонуки: *you're my blood-kin / lost ancestors* є номінативними одиницями, що втілюють це припущення в тексті). Причому, образ автора проявляється в цьому вірші доволі чітко, завдяки цій необмеженій обізнаності про події, що стануться у доволі віддаленому часі із людиною, яка належить до родини, є фізіологічною частинкою авторки ("and **now** the road unfolds and shines ahead / like the history **neither of us** understands"). Така вільна "навігація" в часі й просторі твору, а також повне володіння знанням про розвиток поетичних подій властиві тільки автору. На відміну від доволі реального образу автора, образ адресата висловлення є нереальним. Ця уявна сімнадцятирічна дівчина є суто плодом фантазії, тому й виникає питання: "Ти приїхала із Нью-Йорка знайти загублених прашурів, чи ти була тут завжди?" Це питальне речення в медіальній позиції поетичної оповіді виконує багатопланову функцію: текстотвірну та образотворчу. Розподіляючи текст на дві композиційні частини, питальне речення нівелює межу між реальним / нереальним у цьому поетичному творі за рахунок структурно-композиційного прийому звернення до співбесідниці (**you**), створюючи ефект бесіди.

Задля подолання читацької недовіри, постмодерністської тотальної іронічності сприйняття автор використовує майже надмірну відвертість, інколи шокуючу сповідальність. Мотив щирості, сповіді стає важливим елементом у відтворенні образу автора в поетичному творі. Прикладом такого зображення автора в поетичному творі стане героїня вірша С. Жилбер "Поїздка в Коннектикут" (S. Gilbert "Going to Connecticut"): романтичний образ молодої закоханої дівчини виписаний із мемуарною достеменністю: "Well, **I was** fifteen, **you were** twenty-one, **we were** / experimentally / "in love"... / **Remember** the hedges – lilac, honeysuckle – / along the way, as **we walked** toward / **we didn't know** where?" [8].

Питальні речення наведеного уривка звернені до уявного співбесідника (друга особа однини – **you**, питальне речення із розмовною граматичною конструкцією "**Remember the hedges...**?" замість повної форми загального питання "Do you remember...?"), із яким об'єднують спільні спогади: 1) **we were** / **experimentally** / "in love"...; 2) **we walked toward** / **we didn't know** where?; 3) **We kissed** a little / under one, tasting salt and 7UP / on **each other**, not sure what next or where...". Але друга особа ліричного вірша (як і перша особа, від якої ведеться оповідь) отримує умовний характер, при цьому немовби ігнорується реальний адресат, а саме – уявний читач. Будь-який мовленнєвий акт передбачає того, до кого він звернений, і, певна річ, звернення до уявного співбесідника в межах поетичного світу є формою "ліричного самовтілення" чи "самовисловлення", націленого на другу особу позатекстового реального світу, а саме – на читача. Розмова ж із самим собою перетворює оповідача або автора на певного адресата. Звернення до самого себе (в тому випадку, коли це звернення не є "внутрішньою мовою") вибудовують певним чином соціально обумовлений тип мовлення.

У такому вигляді існування автора в художній оповіді простежується суміщення двох суб'єктів свідомості (автор і герой), причому суб'єкт мовлення один: оповідач. Погляд М.М. Бахтіна на "надмірність автора" прокладає розподіл між біографічним, реальним автором та автором як естетичною категорією, розпорошеною в тексті. "Автор має знаходитись на межі створеного ним світу як активний його творець [...]. Читач ставиться до нього не як до певної особи, не як до іншої людини, а як до *принципу*, який необхідно наслідувати (і тільки біографічне розглядання автора перетворює його на певну в бутті людину, за якою можна спостерігати). У середині твору автор – сукупність творчих принципів, які мають бути здійснені (тобто у свідомості читача, який прямує за автором під час читання)" [2: 1].

Таким чином, можна зробити висновок, що образ оповідача в американських поетичних творах ХХ століття є образом із обмеженням за рахунок його положення в часі та просторі, особливими рисами, віком та іншими обставинами. Образ автора, навпаки, є категорією тексту, що існує необмежено, хоча ступінь авторської "активності" в оповіді буває різною й вербалізується різноманітними мовними засобами різних текстових рівнів.

До перспективних напрямків дослідження окресленої проблематики слід віднести вивчення прояву образу автора в питальних конструкціях творів американської прози ХХ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Роллан Барт; пер. с франц. – М. : Прогресс, 1994. – 615 с.
2. Бахтин М. М. Проблема отношения автора к герою [Электронный ресурс] / Михаил Михайлович Бахтин // Автор и герой в эстетической деятельности. – Режим доступа до статті: http://www.i-u.ru/biblio/archive/bahtin_avtor/00.aspx.
3. Гинзбург Л. Я. О лирике / Ли́дия Яковлевна Гинзбург. – М. : Интрада, 1997. – 414 с.
4. Тынянов Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино / Юрий Николаевич Тынянов. – М. : Наука, 1977. – 575 с.
5. Грамматические исследования. Функционально-стилистический аспект: Суперсегментная фонетика. Морфологическая семантика / [Д. Н. Шмелев, Г. Н. Иванова-Лукиянова, М. Я. Гловинская и др.]; отв. ред. Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1989. – 287 с.
6. The Best American Poetry 2001 / Ed. by Robert Hass, Series Ed. David Lehman – N.Y., London, Toronto, Sydney, Singapore: Scribner Poetry, 2001. – 287 p.
7. Юнг К. Г. Архетип и символ / Карл Густав Юнг. – М. : Renaissance, 1991. – 306 с.
8. Gilbert Sandra M. Kissing the Bread: New and Selected Poems, 1969-1999. – N.Y., London: W. W. Norton & Company, 2000. – 320 p.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2010 р.

Алфёрова Н. С. Образотворческая функция вопросительных предложений в американских поэтических произведениях ХХ века.

В статье описывается образотворческий потенциал вопросительных предложений в американских поэтических произведениях ХХ века и пути реконструкции таких текстовых категорий, как образ автора, лирический герой и читатель. Одними из распространенных средств морфологического уровня, служащих сигналами присутствия автора в поэтическом тексте, являются местоимения и личные формы глагола, рассмотренные в данной статье.

Alfyorova N. S. Image-Making Function of Interrogative Sentences in American Poetic Texts of the 20th century.

The given article is focused on the description of image-making potential of interrogative sentences and ways of reconstruction of the image of the author, personage and reader in American poetic texts of the 20th century. One of the most common means of morphological level which serve as signals to the image of the author, personage and reader in poetic text are pronouns and personal forms of the verbs.